

קונטרס

עֲנִינִים חֲדָשִׁים

דן סתר

ניסן התשפ"ו

פתח דבר

לקט זה התייסד על שם האמור במסילת ישרים (פרק יב): "בְּקִרְיַת הַדְּבָרִים יִתְעוֹרֵר בְּמַה שֶׁלֹּא יָדַע וַיִּתְבוּנֶן בְּמַה שֶׁלֹּא הִשְׁכִּיל מִתְחִלָּה וְאָפְלוּ בְּמַה שֶׁלֹּא יִמָּצֵא בְּסִפְרֵים עֲצָמָם, כִּי בְהִיּוֹת שִׁכְלוּ נֶעוּר עַל הַדְּבָר, הוֹלֵךְ וּמְשַׁגֵּיחַ הוּא עַל כָּל הַצְדָדִין וּמְמַצִּיא עֲנִינִים חֲדָשִׁים מִמְקוֹר הָאֱמֶת". ע"כ.

וכתב מרן הרב זצ"ל במוסך אביך (מעין הקדמה): "נראה שאי אפשר לצאת ידי חובה בעניין חובת הלב - רק אם יסד ספר לעצמו בלימודים הדרושים לו בזה, בין הפרטים ואפילו הכוללים גם כן יותר יבין על ידי מה שיחדש בהם מרוחו, ומי שהוא כבר באופן זה של הדעת שיכול להעריך מערכה שכלית בעצמו, אי אפשר לו לבוא אל השלמות אם לא יעבוד בשכלו בזה".

והגר"א כתב על הפסוק "את עשו שנאתי": "דהשי"ת שונא את מקטרג על בניו. אף הקדושים" (פרושו לתיקוני זוהר נו ב). ונשאל הרצי"ה קוק: "מה מקור דברי הגר"א?", וענה: "הגאון הוא המקור. מעשה בחפץ חיים שדרש ואמר חידוש. אף שלא הייתה דרכו בכך. שאל אחד השומעים: רבי, איפה זה כתוב? השיב החפץ חיים בקפידה: זה כתוב כאן! והראה את לבו. ודאי החפץ חיים היה בר הכי לומר שמה שבליבו הוא תורה" (שיחות הרצי"ה קוק זצ"ל על ספר אורות (הוצאת עטרת כהנים), עמ' 295).

ויהי רצון שנזכה לילך בדרכי רבותינו ולאורם.

[א]

◆ "הקנאה והתאוה והכבוד מוציאים את האדם מן העולם" (אבות ד כא). אפשר לפרש הכל כלפי הקב"ה - על דרך החסידות, במובן הקנאה - "תחת אשר קנא לאלהיו" (במדבר כה יג); והתאוה - "לשמך ולזכרך תאות נפש" (ישעיה כו ח); והכבוד - "ואכבדה שמך לעולם" (תהלים פו יב), הכל כלפי הקב"ה. כל אלו מוציאים את האדם מחומריות העולם הזה, להדבק בקודש.

[ב]

◆ כתב הרמב"ם (יסודי התורה, ט ב): "אם כן, למה נאמר בתורה 'נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך', לא לעשות דת הוא בא אלא לצוות על דברי התורה ולהזהיר העם שלא יעברו עליה, כמו שאמר האחרון שבהן: 'זכרו תורת משה עבדי', וכן אם צונו בדברי הרשות כגון 'לכו למקום פלוני' או 'אל תלכו', 'עשו מלחמה היום' או 'אל תעשו', 'בנו חומה זו' או 'אל תבנוה' - מצוה לשמוע לו, והעובר על דבריו חייב מיתה בידי שמים, שנאמר 'והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו'. עד כאן לשונו. אפשר שהדוגמאות שנתן, רמוז בהן עניין שיבת ציון השלישית, דלא זכינו לשמוע מפי נביא, אלא מפי חכם, וחכם עדיף מנביא (ב"ב יב א). 'לכו למקום פלוני' - זו ארץ ישראל. 'עשו מלחמה היום' - אלו מלחמות לגאולת ישראל; 'בנו חומה זו' - בבחינת מאמר חז"ל (יומא ט ב) "'אם חומה היא נבנה עליה טירת כסף ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז" (שיר השירים ח ט). אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא - נמשלתם ככסף, שאין רקב שולט בו, עכשיו שעליתם כדלתות נמשלתם כארז שהרקב שולט בו".

[ג]

◆ מה שאומר העולם 'אין לך דבר העומד בפני הרצון' ראיתי שמקורו בזוהר (ה"ב קסב ב), שם כתוב "כל מלין דעלמא לא תליין אלא ברעותא", והמציאות מורה שאין כך הדבר. ולכן נראה ליישב שפשיטא שמדובר ברצון של הקב"ה, וכפי שהרחיב רמח"ל זצ"ל בדעת תבונות.

[ד]

◆ רבי מרדכי פגרמנסקי זצ"ל אמר בשואה (ספר 'רבי מרדכי פגרמנסקי'): "איני רואה נאצים. אני רואה פסוקי התוכחה יוצאים ממסגרות השחורות". וכן אמר הרב וואזנר זצ"ל כשפגש יהודי, שהוא פוגש נשמה יהודית. וכן ראוי לומר על תחיית האומה בארצה - פסוקי הנביאים יוצאים ממסגרות ועומדים מול עינינו (עיין מזמור י"ט למדינת ישראל).

[ה]

◆ "אֲשֶׁרִי אִישׁ שִׁישְׁמַע לְמִצְוֹתַיָּךְ וְתוֹרֹתַיָּךְ וּדְבָרְךָ יִשִּׁים עַל לְבוֹ" (תפילת שחרית). דברך - דברי הנביאים, כבברכות ההפטרה - "וְרָצָה בְּדַבְרֵיהֶם הַנְּאֻמִּים בְּאֵמֶת". יש כאלו ששמים על ליבם רק את דברי התורה - ההלכה, ויש ששמים על ליבם רק את "מוסר הנביאים". אך יש להתמסר הן לזה והן לזה. והמבין יבין.

[ו]

◆ "כִּי רוּחַ עֲבָרָה בּוֹ וְאֵינָנוּ וְלֹא יִפְרָנוּ עוֹד מְקוֹמוֹ" (תהלים קג טז). ויש לפרש על דרש הדרש: "כִּי רוּחַ" קדושה "עֲבָרָה בּוֹ" ונהיה בחינת "וְאֵינָנוּ", בחינת אין, מדרגת הענוה, "וְלֹא יִפְרָנוּ עוֹד מְקוֹמוֹ", שאין בני ביתו ומכרייו מכירין במדרגתו והוא בבחינת גלות אף שהוא במקומו.

[ז]

◆ פעם אחת, בלילה גשום, יצאתי החוצה כדי לנקות את הניקוז הסתום וידיי חשופות. עמלתי קשה לנקות, וכשחזרתי הביתה לשטוף הידיים בסבון, היו מים קרים בברז אך ידיי היו ונשארו חמות מעמל הניקוי בחוץ. למדתי מכך עקרון גדול לעניין ערך החמימות של הרצון הפנימי והכרעתו בענייני החיים מול גורמים חיצוניים שליליים.

[ח]

◆ חילול ה', מלשון חלל, להתנהג בצורה כזו כאילו ד' לא שייך למקום מסוים, למצב מסוים, במקום זה יש חלל פנוי מה' כביכול.

[ט]

◆ "תורה מגנא ומצלא". הפשט, כאשר יש הגנה והצלה זה רק לשם מגמת התגלות התורה בעולם.

[י]

◆ "ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלהיכם". בשיחות הרצי"ה אמר על פסוק זה כי ממנו למדנו שאפשר לא להאמין באופן חלקי. מאידך משערי תשובה (אותיות ה-ו) עולה כי עבד מקרי מי שהוא עבד גמור. ונראה לחלק בין שוגג, שעלול בטעות להאמין בה' בצורה חלקית, ובין מי שעובר עבירה פלונית במזיד, שבטל ממנו שם 'עבד'.

[יא]

◆ אציע שתי דרכים ידועות להשיב על שאלות על טעמי המצוות והמנהגים. למשל, בעניין המנהג שלא לאכול בשר בתשעת הימים כאות לחורבן, יכול אדם לטעון: אני אוהב דברי מתיקה יותר מאשר בשר, זה טעים יותר וגם משמחני. ועל זה ניתן להשיב: 1) תקנות חז"ל נאמרו על דרך הכלל, ויכול להיות מאוד שעבור אדם פלוני הן לא ישיגו את מטרתן.

2) התקנות נוסדו על דרך הסוד, בגלל ביטול התיקון שנעשה על ידי הקרבנות, וטעם זה שייך בכל אחד גם אם בחיצוניותו איננו חש צער באי אכילת בשר. 3) ותשובה לחסידים, שאין הכי נמי, אם אותך דברי מתיקה מענגים, עליך להימנע מהם.

[יב]

◆ כתב הרמ"ק (תומר דבורה פרק ראשון): "...עד כאן הגיעו שלוש עשרה מידות, שבהן יהיה האדם דומה אל קונו, שהן מידות של רחמים עליונות. וסגולתן, כמו שיהיה האדם מתנהג למטה כך יזכה לפתוח לו מידה עליונה מלמעלה, ממש כפי מה שיתנהג, כך משפיע מלמעלה וגורם שאותה המידה תאיר בעולם". ובדומה לכך כתב השל"ה בשם הראשית חכמה (חלק א בעשרה מאמרות המאמר השביעי): וכתב ראשית חכמה פרק א משער הענווה וזו לשונו: ושמעתי בשם הגאונים כי על כוונה זו אמרו במסכת ראש השנה על "ויעבר ה' על פניו ויקרא". אמר ר' יוחנן אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו, מלמד שנתעטף הקב"ה כש"ץ והראהו למשה ואמר לו שכל זמן שישראל יעשו לפני כסדר הזה אני מוחל להם. עכ"ל. והדבר קשה שהרי אנו רואים שכמה פעמים אנו מזכירין י"ג מידות ואינם נענים! אלא אומרים הגאונים כי כוונת "יעשו לפני כסדר הזה" אין הכוונה לכד על עטיפת טלית אלא שיעשו סדר המידות שלימד הקב"ה למשה שהוא אל רחום וחנון דהיינו מה הוא רחום אף אתה תהיה רחום וכו' וכל הי"ג מידות". מאידך, כתב הרמח"ל (דרך ה' ד' ו): "...והנה נתחברו לזה עוד קצת עניינים פרטים לעורר הרחמים ולהרבות הברכה, ומכלל זה ענין הווידוי, הזכרת הי"ג מדות, ונפילת אפים. והיינו כי הווידוי הוא לסתום פי המקטרגים, ולא יגרמו לו שתדחה תפלתו ח"ו. הזכרת הי"ג מדות, זה כוחם, שיתפוס האדון ב"ה במידת רחמנותו, ובשליטת רוממותו יעבור על פשע ויחון אף בהעדר

הזכות". לכאורה סתירה יש בין המקורות, אך יש ליישב לפי מה שביאר הרמ"ק את מידותיו של הקב"ה: "אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם" (מידה י"ב וי"ג) ודומה לחילוק הידוע בין זכות אבות לברית אבות (ראה אגרת תקנה לראי"ה קוק זצ"ל).

[יג]

◆ דרך ארץ קדמה לתורה, הפשט הוא שקודם יהיה אדם בעל מידות ודרך ארץ ואחר כך ילמד תורה; ובדרך דרש נאמר כי "קדמה", לשון קידום, "דרך ארץ קדמה" - מקדמת ומשפיעה - "לתורה" - על התורה. התורה של האדם מתעצבת ומשתפרת לפי רמת הדרך ארץ שלו. יש קשר בל יינתק בין השניים, וכדברי חז"ל הידועים למה נפסקו הלכה כבית הלל.

[יד]

◆ מה שאמרו חז"ל (על פי קידושין) "כל הפוסל - במומו פוסל", הכוונה כי הוא פסול כאשר מצביע על פגם מתוך כוונה לפסול, מה שאין כן בכוונה להאיר.

[טו]

◆ כשהגמרא בקידושין אומרת שבתחילה התלמיד ורכו שונאים זה לזה ולבסוף נעשין אוהבין, יש להבין כי גם השנאה באה מכוח אהבה, גם בפרט וגם בכלל. מתוך רצון לקשר. מי שלא אוהב לא מחפש רצון לקשר - לא דרך מכות, כילד, וגם לא דרך ויכוחים והתנצחויות כמבוגר, ולכן האהבה שבאה לבסוף זה לא היפוך ותפנית מהשנאה אלא הזדככות התהליך של החיבור, הזדככות השנאה.

[טז]

◆ לעניות דעתי הפשט במאמר הגמרא (ברכות לג א) כי אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו, הכוונה, אדם שאין בו דעת אסור לרחם עליו רחמים

מדומים ולתת לו להישאר בלא דעת אלא החובה ללמד אותו, צעד אחר צעד, כדי שלא יגדל ויהיה מפונק וחלש מול העולם.

[יז]

◆ "אבל יצחק היה יודע שהוא חי, אמר: היאך אגלה והקב"ה אינו רוצה לגלות לו" (רש"י בראשית לו לג). לפעמים, גם ידיעות שנראה שיועילו מאוד לאדם בחייו וימנעו ממנו סבל גדול לו רק ידען, אף על פי כן הקב"ה "אינו רוצה לגלות". וג' פעמים מופיע בתנ"ך "אשרי כל": "אֲשֶׁרִי כָּל יֵרֵא ה'" (תהלים קכח א), "אֲשֶׁרִי כָּל חוֹסֵי בּוֹ" (תהלים ב יב), "אֲשֶׁרִי כָּל חוֹכֵי לּוֹ" (ישעיה ל יח). והבן.

[יח]

◆ מסופר בגמרא (סנהדרין לו א) "הנהו בריוני דהוה בשיבכותיה דר' זירא דהוה מקרב להו כי היכי דניהדרו להו בתיובתא והו קפדי רבנן כי נח נפשיה דר' זירא אמרי עד האידנא הוה חריכא קטין שקיה דהוה בעי עלן רחמי השתא מאן בעי עלן רחמי הרהרו בלביהו ועבדו תשובה". נראה לי שלפעמים תופעה כזו יכולה לקרות גם בתוך ביתו של אדם, עם בני ביתו.

[יט]

◆ אמרו חז"ל (סנהדרין צו א) "אין בן דוד בא כו' עד שיתייאשו מן הגאולה". אפשר גם לפרש, לא שיחשבו שלא תהיה גאולה אלא שתהיה גאולה בפועל אלא שהמאמינים לא יאמינו שהגאולה שמתרחשת מול עיניהם נקראת גאולה, וזו בחינת יאוש מן הגאולה, בחינת "וּמֵאֵז בְּאֵתִי אֶל פְּרַעַה לְדַבֵּר בְּשִׁמְךָ הִרַע לְעַם הַזֶּה" כו' (שמות ה כג), ובבחינת "נראה וחוזר ונכסה, נראה וחוזר ונכסה" (שיר השירים רבה ב ט).

[כ]

◆ "אלא מלמד שהתחילה להם גאולה מבערב" (ברכות ט א). יש שתי בחינות בגאולה. גאולת הערב וגאולת היום. גאולת הערב, שהיא פחות ברורה, ועניינה הכנה לגאולת היום. אך גם היא גאולה. וגאולה שניה, גאולת היום, הברורה יותר.

[כא]

◆ לא בכדי תקנו בתפילה הלשון "הוא יושיענו והוא יגאלנו" וכו'. ולמה לא אמרו: "אתה תושיענו אתה תגאלנו"? אלא שבגאולה יש בחינה הגלויה, מבחינת הפעולות, ובחינה נסתרת, מבחינת הפועל (וכן הוא בהסבר הגר"א על נוסח הברכות, ומלבי"ם ירמיה לא ב).

[כב]

◆ חוששני משני סוגי אנשים. האחד, שאין יראת אלהים בקרבו (בבחינת (בראשית כ יא) "רק אין יראת אלהים במקום הזה והרגוני על דבר אשתי"). והשני, שיש לו רק יראת אלהים בקרבו (כדוגמת החסידים השוטים למיניהם).

[כג]

◆ "וְאֶהְבֶּתְךָ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ וּבְכָל מְאֹדְךָ" (דברים ו ה). ג' פעמים כתוב "כל", וביחד - גימטריה ק"ג, כנגד ק"ג פרקי תהלים, שאמירתם מסוגלת להביא האדם לאהוב את ה' בכלל לבבו, נפשו ומאודו.

[כד]

◆ "סלח לנו אבינו כי חטאנו". לכאורה לא ברור הקשר, מדוע שישלח לנו ה' כי חטאנו? לכאורה זוהי בדיוק הסיבה שלא לסלוח. סליחה צריכה הרי לבוא לאחר תשובה. ויש לענות בשני אופנים. א: בדרך דרש, אמרו חז"ל שאין אדם חוטא אלא אם כן נכנסת בו רוח שטות. ושואה פטור ממצוות. משמע, אם חטאנו, סימן שנכנסה בנו רוח שטות, ועל כן אנו מבקשים את

הסליחה, כי לא היינו במצב של "דעת". ב. בדרך פנימיות: הקב"ה ברא את העולם באופן של בחירה חופשית, חטא ותיקון (כשבפוטנציאל ניתן על ידי תשובה להפוך את החטא ל"זכויות"). אם הייתה אפשרות רק לחטוא בלי לתקן, היה זה העיוות היותר גדול. משמע - אם יש חטא - חייבת להיות גם סליחה אלוהית. עצם החטא מניח את אפשרות הסליחה. לכן אנו מבקשים: סלח לנו אבינו, מדוע? כי חטאנו. אנחנו כביכול "עשינו את חלקנו" כבשר ודם, כי "אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא", ולכן אנו מבקשים שתמלא את חלקך ותסלח. מובן כי בכך כדי להצדיק את "האומר אחטא ואשוב".

[כה]

◆ יש לשים לב כי כבר המשנה ראשונה במסכת ברכות מספרת על מקרה דיעבדי, של חסרון קיום מצוות קריאת שמע, ועל שיח תורני-חינוכי שמתקיים בין רבן גמליאל לבניו, המרגישים בנוח לספר לו כי לא קראו קריאת שמע, כי היו ב"בית המשתה" - שמחת חתן וכלה. ואביהם מורה להם את עשו יעשו כדי לתקן. ונכרכו כאן שתי תכליות העולם - לימוד תורה ונשיאת אישה. "לא תהו בראה. לשבת יצרה" (ישעיהו מה יח, מגילה כו א).

[כו]

◆ שולחן ערוך (או"ח עא ה): "החופר קבר למת פטור" - מקריאת שמע. וכתב המשנה ברורה (ס"ק יג) בשם הר"ן: "אפילו בשעת נוחו מעט, שגם אז נקרא עדין עוסק במצווה, שעל ידי זה יתחזק כוחו לחזור ולחפור". וזה בניין אב (ומנוחת נפש) לכל מנוחה של אדם שמגמת חייו היא הקודש.

[כז]

◆ נשאלתי: איך לומדים ספר מוסר באופן שישפיע על הנפש ויתקן המידות, ועניתי כדלקמן: א. מתוך קבלת עול מלכות שמים. ב. מתוך בהירות שכלית (הבנה) ולא מתוך התרגשות מעורפלת. ג. מתוך היכרות עם דמותו של המחבר, בבחינת 'יהא רואה בעל השמועה כאילו הוא עומד כנגדו' ובבחינת 'גדול שמושה יותר מלימודה'. ד. מתוך הבנה שתיקון המידות קשור גם להבנות אמוניות אך גם לנפש האדם, ולכן תיקונה לא תמיד ימצא מענה במושכלות האלוהיות, אלא בתורת הנפש הכללית, בבחינת דרך ארץ שקדמה לתורה. ה. לחזור על הנלמד, ולפחות על תמצית העניינים. ו. שלא לבצע שינויים קיצוניים ומהירים, אלא במתינות. ז. ללמוד מתוך שמחה, לא מתוך קדרות ועצבות.

[כח]

◆ - סליחה אדוני, אפשר לשאול אותך שאלה - מדוע זה אתה מתפלל בחופזה?
- כי אני ממהר לעבודה!
- מדוע אתה עובד?
- כדי להרוויח כסף!
- ומה תעשה עם הכסף?
- אפרנס את משפחתי ואעזור לילדיי להתבסס
- ומה לאחר מכן?
- אצא לפנסיה בע"ה
- ומה תעשה בפנסיה?

- אלך לכולל של פנסיונרים, אלמד תורה ואתפלל בנחת ובכוונה
- אז מדוע לא תתחיל כבר כעת להתפלל בנחת ובכוונה?

[כט]

◆ הצדיק קובע מחשבתו בקב"ה, ובעת הצורך פוסק מכך ומשוחח עם הבריות וכו'. זאת לעומת שאר בריות, שמחשבתן קבועה בענייני עולם הזה, ובעת תפילה ותורה נדרשים לקבוע מחשבתם בקב"ה (בכחינת 'דע לפני מי אתה עומד', 'ודע לפני מי אתה עמל'). והצדיק העליון - גם כשהוא במחיצת הבריות לא מסיח דעתו מ"שויתי".

[ל]

◆ בנוסח ברכת המזון עדות מזרח: "וגם שאכלנו ושתינו חרבן ביתך הגדול והקדוש לא שכחנו כו' כי אל מלך גדול וקדוש אתה". פירוש פשטני: למרות שעסקנו בחומריות, לא שכחנו את הרוחניות. פירוש דרשני: אמת שלכתחילה לא היה ראוי שנאכל ונשתה כשאין בית מקדש, וכמבואר בגמרא (ב"ב ס ב) "מים לא נשתה" כו', ומה טעם לחיים בלא בית מקדש? אלא בכל זאת התרנו לעצמנו לאכול ולשתות ולהתקיים, כי אנו מזכירים את שמך הגדול והקדוש בתפילות (האל הגדול, 'האל הקדוש'), שכנגד קרבנות תקנום, ובזכותם נכוון את דעתנו ופועלנו לבניית המקדש.

[לא]

◆ מעשה במחשב ומטען. יום אחד אמרתי אמירה ביקורתית ולא נעימה לאחד מבני ביתי לגבי המטען של הטלפון שלו. מיד לאחר מכן נהיה כשל חמור במטען של המחשב שלי. לא הבנתי מדוע, והרי המחשב חדש יחסית ופתאום הבטרייה לא מצליחה להיטען, גם במשך לילה שלם! וגם כשהיא קצת נטענת, היא פורקת מתח במהירות. כבר חשבתי לקנות מחשב חדש

או שאמסור את המחשב לתיקון. חזרתי לאותו ילד לאחר כחודש. הזכרתי בפניו את המקרה וביקשתי שימחל לי בפירוש. שאלתי אותו: אתה סולח לי? אמר לי שכן. אמרתי לו: תאמר בפה במפורש שאתה סולח ומוחל לי. וראה זה פלא: מאותו יום חזרה הבטרייה לפעול כמקודם! מידה כנגד מידה. בכחינת 'אין הנחש ממית' ו'אין החור ממית'.

[לב]

◆ דורשת הגמרא (ברכות ט ב): "מאי בין תכלת ללבן? אילימא בין גבבא דעמרא חיורא לגבבא דעמרא דתכלתא, הא בליליא נמי מידע ידעי. אלא בין תכלת שבה ללבן שבה. תניא רבי מאיר אומר: משיכיר בין זאב לכלב. רבי עקיבא אומר: בין חמור לערוד. ואחרים אומרים: משיראה את חברו רחוק ארבע אמות ויכירנו. אמר רב הונא: הלכה כאחרים". ואפשר לפרש בדרך דרש, שהקב"ה גלגל שנפסק כאחרים משום שלא רצה שעניינים במצוות קריאת שמע ייפסקו על פי מדד של חיות טמאות. וקריאת שמע עניינה חיבור בין הבריות (ואף שעוסקת ביחוד ה', הרי שאין יחוד ה' ניכר אלא על ידי עם ישראל בארץ ישראל וכפי שדרשו), ולכן כך יצא שכשפגש יוסף את יעקב, היה יעקב עסוק בקריאת שמע (רש"י בראשית מו כט), בשל קיבוץ כל בניו יחד. ולכן צריך לזהות את החבר, ויכירנו, שהוא חבר, ולא אויב חס וחלילה, וכמו שכתוב "ויכר יוסף את אחיו והם לא הכרהו" (בראשית מב ח).

[לג]

◆ "מי יתן מציון ישעות ישראל בשוב אלהים שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל (תהלים נג ז). מי. זו הבחינה הנעלמה של ה', וכמו שכתוב "והוא יפדה את ישראל מכל עונותיו" (תהלים קל ח). ולא שם הוי"ה יפדה. אלא בחינת הנהגת היחוד, ולא ע"י הנהגת שכר ועונש. בשוב אלהים. "אלהים", שהוא 'תקיף, בכל היכולות ובכל הכוחות כולם' ופועל דרכם לגאול את

עמו. יתן. שהגאולה היא בחינת מתנה, אף כשלא זכאים, בבחינת "ואתחנן" (דברים ג כג וברש"י), מתנת חינוך, שרק בגינה זוכים להיכנס לארץ. מציון ישעות ישראל. לשון רבים, אחת כנגד משיח בן יוסף ואחת כנגד משיח בן דוד. בשוב אלהים שבות עמו. "שבות" גימ' תש"ח כמו שאמר הגר"מ אליהו זצ"ל. יגל יעקב. זו דרגת ישראל הנמוכה. ישמח ישראל. זו דרגת ישראל הגבוהה.

[לד]

◆ "גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך" (תהלים קיט יח). "עיני" גימטריא ב"פ סוד. הזוהר פרשת בהעלותך (קנב ב) על פסוק זה מדבר על נשמה ונשמה לנשמה, ואולי זה כנגד ב"פ סוד כנ"ל.

[לה]

◆ "לשנה הבאה בירושלים הבנויה" אנו אומרים בליל הסדר. ולכאורה היה צריך לומר שתיבנה? אלא היא בנויה למעלה, כמו שכתוב (תענית ה א) "אמר הקב"ה לא אבוא בירושלים של מעלה עד שאבוא לירושלים של מטה", ומשמעות הדבר: הגאולה מוכנה עבורנו. אצל ה' אין מושגים של עבר הווה עתיד, רק נותר לממש את התיקון בעולם העשייה.

[לו]

◆ כשפוגשים אנשים אלו את אלו רגילים לומר "מה קורה" ו"מה נשמע". האמירה היותר יהודית היא "מה נשמע", מלשון "סוף דבר הכל נשמע" (קהלת יב יג), להכלל יש משמעות, וזאת לעומת האמירה "מה קורה", שהיא פחות יהודית, ומלשון "אשר קרך בדרך" (דברים כה יח).

[לז]

בספרי המוסר שלעתיד לבוא יהא כתוב: איך אפשר להקפיד על אדם אם באותו הזמן על האדם להיות בדבקות בה?

[לח]

◆ יש ללמד זכות על כל החוטאים: אילו הייתם יודעים שהשם כה גדול הייתם חוטאים? לא. מותר לכם, מותר לכם, מותר לכם.

[לט]

◆ אמרו חז"ל (רש"י ויקרא א א) "לְכָל דְּבָרוֹת וּלְכָל אֲמִירוֹת וּלְכָל צְוִיִּים קִדְמָה קְרִיאָה, לְשׁוֹן חֶבֶה". דבר זה נוהג גם בחיי האדם. גם דיבורים קשים של הקב"ה בחיי האדם - קודמת להם לשון קריאה. שנובעים הם מתוך חיבת ה' ואהבתו.

[מ]

◆ ישיבה בבטלה לשם בטלה היא ליצנות, כיוון שהיא משדרת שאין משמעות לעולם, לזמן, לעמל, וזהו יסוד ההתלוצצות - ריקון כל הערכים ממקורם. "כל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו לא ברא דבר אחד לבטלה" (שבת עז ב).

[מא]

יש מהמאמינים שמקיימים "נהפוך הוא" בענייני אמונה ותפילה: בענייני תפילה ובקשות מהשם הם פונים לכל מיני 'מתווכים' ותולים את יהבם על כל מיני סגולות ו"בבות" מפוקפקים, במקום להתפלל בעצמם ישירות אל הקדוש ברוך הוא, ולהתבודד וכו', וכפי שמוזכר בתפילת שלמה בחנוכת המקדש. לעומת זאת, בענייני אמונה הם מצפים שרק הקדוש ברוך יגאל אותם בכבודו ובעצמו, באותות ובניסים, בגילוי שכינה כמעמד הר סיני, במקום להבין ולהאמין שה' בהשגחתו על העולם פועל דרך כל מיני "מתווכים" - דומם, צומח, חי ומדבר (ודוגמאות למכביר לכך בתנ"ך), וכמו שאמרו חז"ל כי בכל עושה הקב"ה שליחותו (כמדבר רבה יח כב). דרך כל

אלו הוא מנהל את העולם, ומכאן הקושי שלהם לראות בצמיחת קרן ישועה בעת הזו.

[מב]

◆ אחת הסיבות לקושי שחווים בתפילה היא כי לא מבינים, ולא מרגישים, שהתפילה היא 'תרוץ' למפגש עם ה' ולא שהבקשות הן הסיבה למפגש, וזו כוונת חז"ל כשדרשו 'שהקב"ה מתאוה לתפילתן' (בראשית רבה מה ד, יבמות סד ב).

[מג]

◆ נהגו לקרוא תהלים בראש השנה. ואפשר ליתן טעם. שהרי ידוע שעניין ראש השנה הוא המלכת הקב"ה. וזה בא על ידי אמונה, שהיא הפך עבודה זרה. והנה אמרו חז"ל כי כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה. וכע"ס בגימטריא ק"ג, וכנגד זה ק"ג פרקי תהלים, שענינם אמונה והמלכת השם.

[מד]

◆ מפורסם מה שמובא בשם האריז"ל שזכה לרוה"ק בשל זהירותו בברכות הנהנין, וכן בשל כך שהיה זהיר להיות שמח מאוד בקיום המצוות. והנה רמז לכך בשני פסוקים שבתורה. האחד "ושמחת בכל הטוב" כו', שמקביל לברכות הנהנין, שסגולתן לעוררנו בשמחה על כל הטוב, והאחר "תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה ובטוב לבב" - מקביל לשמחה בקיום המצוות, ושני ענינים אלו קשורים קשר הדוק לארץ ישראל, שהיא מקום הנבואה ומטרתה.

[מה]

◆ החשיבות של ביסוס האמונה בכך שהשם 'רואה' אותנו אין עניינה כדי לחפש אחר כבוד מהשם על מעשינו, אלא חשיבותה בכך שהנגזר ממנה הוא שיש משמעות לכל מחשבה, דיבור ומעשה שלנו, ולכל חיינו.

[מז]

◆ מה שאמר רבי מנחם מנדל מקוצק כי העוה"ז לא שווה אנחה - נראה לומר שדיבר על כל הדברים הנמשכים מצד העוה"ז הזמני, דהיינו החומר, או מצד חסרונות הגלות. אך כל מה שנמשך מצד הרוח הנצחית, ודאי שווה אנחה, שנמצא מקושר לעוה"ב, כולל ענייניהם הציבוריים של ישראל.

[מז]

◆ השכל מקשה: אם לכל נברא יש בורא, אז מי הבורא של אלוהים? אלא שאלוהים אינו דומה בשום צד שהוא לנברא, אפילו לא מצד השם 'מציאות', כי אין מציאותנו שווה, לכן הוא לא זקוק לבורא. אך אם נגיד: כשם שכל דבר בעל מורכבות, סדר וחכמה מורה על בעל תבונה אחר שיצר אותו, אז מי בעל התבונה של אלוהים? אלא שגם האמירה על אלוהים שהוא בעל תבונה היא הקטנה שלו. השכל והתבונה הם חלק מהגילויים בהוויה שאנו מכירים על ידם את האלוהים. 'שכל' רצון ו'תבונה' ושמשים רק כ'שיתוף השם' בנוגע לאלוהים ולאדם. אלו אינם ההגדרה של אלוהים ואין ביכולתם להקיף ולתת פשר מלא לאלוהים. אחר כל זאת יתפרשו הפסוקים "שאו מרום עיניכם" וכו' באופן הבא: אחרי שאני מכיר את הבורא דרך התגלותו אליי והוא סיפר לי שהוא ברא את העולם, אומר לי הנביא (ישעיהו מ כו): "שאו מרום עיניכם" כו', לא רק כפעולה טכנית, אלא כחיבור למקור ההוויה, ומתוך כך - "וראו מי ברא אלה". על ידי סיפור ההתגלות שבתורה אני 'מרויח' כביכול שניים: שיש בורא לבריאה, שהוא חוץ לבריאה, ושהוא מצווה אותי. מה שלא הייתי מגיע רק דרך ההסקה השכלית הרצופה מכשולים. ההסקה השכלית לא מחייבת במופת שחייבת להיות תורה (אם כי זה מתקבל על הדעת באופן עקרוני). שהרי תורה לא התגלתה ישר עם הבריאה ולא ניתנה לכל בני האדם.

[מח]

◆ לא די באמונה שהכל לטובה כדי לאשר את האדם, כי ידיעה זו עוסקת במה שהאדם מקבל מבראו, בבחינת מאורעותיו. והסיבה, שגם האדם רוצה להשפיע כך שבכל מה שהוא פועל יחוש כיצד הוא לטובה ולברכה, בבחינת 'ולא נגיע לריק ולא נלד לבהלה'. וכשאינו חש שממלא מגמה זו בחייו במלואה, נבוך הוא, ואחר השתדלותו לא נותר לו אלא להאמין שכל מה שנגזר עליו - הוא תיקונו. ובדומה לכך מה שנפוץ לשיר 'השם יתברך תמיד אוהב אותי ותמיד יהיה לי רק טוב' - אם טוב זה רק הטוב הגלוי, אז אין אדם שאין לו ייסורין, כדברי רמח"ל במסילת ישרים, אבל אם טוב זה כל מה שמשרת את מגמת הטוב האלוהי, גם הקשיים, אז באמת ה' אוהב אותנו תמיד. ומכל מקום, עיקר הדאגה של האדם צריכה להיות שהוא יאהב את ה' באמת (יעוין ריש סה"מ לרמב"ם במצות אהבת ה'), ופחות העיסוק בשאלה האם ה' אוהב אותו כפרט (ומקראות כלל ישראלים מפורשים יש בעניין זה בתנ"ך - יעוין חיבורנו "לדורות"), וכאזהרתו הקדושה של יהושע בן נון בסוף ימיו: "וְנִשְׁמְרֶתֶם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם לְאַהֲבָה אֶת ה' אֱלֹהֵיכֶם" (יהושע כג יא).

[מט]

◆ בלי להתייחס ליוצאים מן הכלל, אפשר לחלק ולומר באופן כללי, כי יש הקרויים 'דתיים', השומרים על מה שמקובל לשמור - שבת, כשרות, מקווה וכדו'. על גבם יש את ה'יראים', שמוסיפים חומרות על חומרות לפרוש מעבירות, ולעומתם יש את ה'מאמינים', ההולכים עם ה' ולנגדו בכל מקום. ויש להרבות במאמינים מעין אלו.

[ג]

◆ "מה אומנותו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם" (חולין פט א). אלם ר"ת "אשמרה לפי מחסום" (תהלים לט ב).

[נא]

"ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף" (ויקרא כא ט). הרבה פעמים בעוה"ר נענשו ישראל בגלותם בשריפה. ובמדרש נקרא ה' 'כהן', ואם כך, אנו בבחינת בת כהן (שמות רבה נב ה), וח"ו כשאנו זונים אחרי לבבנו ועיננו בע"ז, התוצאה היא "את אביה היא מחללת" בחילול השם של הגלות, ואז מתקיים ח"ו סוף הפסוק. יה"ר שיאמר לצרותינו די.

[נב]

◆ העצבות גוברת ככל שמתמקדים בחיסרון או בכאב מצד הפיזי החלקי ומתנתקים מהכלל, למשל, 'כואבת לי הציפורן'. אלא שגם בזה, הרי הכאב הוא מצד חיבור הציפורן לגוף, וחיבור הנשמה לגוף, שהוא יסוד כללי, על כן השמחה השלמה באה בהתחברות לממד הרוחני הרחב ביותר, הנרפא בכל התקדמות בגאולת ישראל והעולם.

[נג]

◆ אם בגלות צרף ה' כל כך הרבה סיבוכים וצירופי מהלכים פוליטיים, חברתיים וצבאיים כלל עולמיים, עד כדי התהוות השואה הנוראה, שהיה ברור לכלל המאמינים שיד ה' הפכה בנו אז, כך יש להאמין שקורה גם בכל תהליך הגאולה, שה' הוא מסבב הציירופים המובילים לגאולת עמו ותקומתו בארצו, וגדולה מידה טובה ממידת פורענות'.

[נד]

◆ אומרת הגמרא (סוטה מח א): "ואף הוא ביטל את המעוררים. מאי מעוררים? אמר רחבה: בכל יום ויום, שהיו עומדים ליום על דוכן ואומרים (תהלים מד כד) "עורה למה תישן ה'". אמר להן: וכי יש שינה לפני המקום? והלא כבר נאמר (תהלים קכא ד) "הנה לא ינום ולא ישן שומר ישראל". אלא, בזמן שישראל שרויין בצער ועובדי כוכבים בנחת ושלוחה, לכך נאמר

“עורה למה תישן ה’”. וכתב על זה המהרש”א: “מפירוש הרמב”ם הכא ובסוף מסכת מעשר שני, לפי שהיו אומרים זה הפסוק כאילו הם מדברים עם השם יתברך והיו צועקים אליו בזה הפסוק וזה מה שאינו ראוי לעשות כלפי מעלה. עכ”ל. וקשה, דאם כן בני קרח שיסדו זה במזמור בתהלים האיך אמרו וכי יש שינה כו’? ויש לומר דזה המזמור נאמר ברוח הקדש על בני הגלות שיאמרו כן, כדכתיב לעיל מיניה “אף זנחת ותכלימנו” גו’ עד “כי עליך הורגנו” גו’ כדמסיק הכא: “אלא בזמן שישראל בצער ואומות עולם בשלוה לכך נאמר עורה” גו’ כביכול כאילו אז שינה לפני המקום, אבל בימי יוחנן כהן גדול היה המקדש קיים וישראל היו בשלוה על אדמתן אין ראוי לאמרו”. עד כאן. ויסוד חשוב הוא. אשרי שיבטל את המעוררים במהרה בימינו.

[נה]

◆ “וְהָיָה כִּי תָבֹא אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֶיךָ נָתַן לְךָ נַחֲלָה וִירֵשְׁתָּהּ וַיִּשְׁכַּתָּ בָּהּ” (דברים כו א). פירש רש”י: “מגיד שלא נתחייבו בבכורים עד שכבשו את הארץ וחלקוה”. עד כאן. ויש להבין מדוע. ואפשר לומר שנמצאנו למדים מהלכה זו את העקרון הבא. הרי עניינם של ביכורים הוא הכרת הטוב, פעולה בעלת ערך מוסרי, שיכולה להיעשות בכל מקום בעולם, ללא קשר לארץ ישראל. כאן באים חכמים ומלמדים: הקומה הפרטית של המידות שלך, של הכרת הטוב, מקבלת את ערכה המלא רק לאחר שבנית את קומת הכלל, על ידי כיבוש האומה את הארץ וחלוקתה, על ידי ההודאה הכללית, על ידי הכלל, ובעניינים כלליים, שמתוכם משתלשלות ההודאות הפרטיות.

[נ]

◆ קיבוע התפילות בהלכה הוא בבחינת "עת לעשות לה" (תהלים קיט קכו). כי התפילה היא עבודת הלב. והלב מתחדש בכל רגע ורגע. ומדרגת האדם ושכלו מתחדשים בכל רגע ורגע. ואפילו אדם המחבר בעצמו תפילה אין ראוי לו לאמרה אלא פעם אחת, בעת חיבורה, בגין שינוי מדרגתו וכנ"ל. ואנחנו, לא די שאומרים תפילות שלא אנו חיברנו, אלא חוזרים עליהן יום יום. ומכאן הקושי. לרוב איננו נמצאים כלל בדרגת המתפלל, אלא למטה ממנו, ויש לעתים שאנו נמצאים מעל מדרגת מסדר תפילה פלונית, ולכן אמרנו כי קיבוע התפילות הוא בבחינת "עת לעשות לה" וכנ"ל, וכדברי הרמב"ם בתחילת הלכות תפילה (א ג-ד), וכפי שתושב"ע נאסרה להיכתב כי היא דבר חי ומשתנה, והותרה להיכתב מהטעם הנ"ל, כך גם התפילה, וכנ"ל.

[נ]

◆ כתוב בפסוק "טובה הארץ מאד מאד" (כמדבר יד ז). וננסה בס"ד לבאר כפל הלשון בפסוק. מא"ד אותיות אד"ם. וידועה הקבלתה של ארץ ישראל לגן עדן, ואפשר לדרוש שרצה הפסוק לרמוז ולומר "טובה הארץ מאד מאד" - לאחר חטא אדם הראשון כמו לפני החטא, ורק טחו עינינו מראות כיצד טובה הארץ מאד מאד. ועוד ניתן לדרוש על פי מאמרם ז"ל "מאוד מאוד הוי שפל רוח, שתקות אנוש רימה" (אבות ד ד). ויש לבאר גם כאן כפל הלשון "מאוד מאוד" - שאם אדם זוכה להיות מאוד מאוד ענו ושפל זוכה הוא לירושת הארץ הטובה מאוד מאוד, וכמאמר הנביא "להחיות רוח שפלים" (ישעיהו נז טו), וכן "וענוים ירשו ארץ" (תהלים לו יא), ואם לא, אז חס ושלום עלול להתקיים בו מה שהתקיים במרגלים, שלא היו שפלי רוח והוציאו דיבת הארץ, ולכן נענשו באותה "רימה", כמו שדרשו חז"ל "והיו

תולעים יוצאות מלשונם" (סוטה לה א), וזהו המשך המשנה "שתקות אנוש רימה".

[נח]

◆ מקצת דרכי השגחת ה' בעולמו: כי לא יַעֲשֶׂה אֲדֹנָי [אלהים] דְּבַר כִּי אִם גְּלָהּ סוּדוֹ אֶל עַבְדָּיו הַנְּבִיאִים" (עמוס ג ז). בספר צדיקים נסתרים בדור האחרון (חלק א עמוד ל) מסופר על רבי אברהם פיש שהיה מרגיש טרם באו אסונות על עם ישראל, והיו מרגישים זאת לפי מצב רוחו בשבת, ואם היה בוכה בשיר השירים, והזכירו שם שבת אחת טרם אסון הרכבת, שהרגיש באסון הממשמש ובא, והיה עצוב מאוד ולא רגוע כל השבת, וכן הזכירו שבת אחרת שהיה בשברון לב כל השבת, והיה בוכה שוב ושוב, ובשבוע שלאחר מכן אירע הפיגוע המפורסם שמחבל דרדר אוטובוס לתהום בדרך לירושלים. ובספר הנ"ל (כרך ב עמוד תקח), מסופרת עדות על הצדיק חכם ששון כהן זצ"ל (מפי אשתו) שסמוך לאסון המסוקים הוא נכנס לחדר עצוב ומדוכדך, הסתכל למעלה בחדר והחל לזעוק: "לא מוכן לזאת, רק לזאת לא, זה הרבה מאתים חמישים וכו' עד שבעים ושתיים קדושים והגזירה די לה... איי איי אני לא יכול יותר" ובספר הנ"ל (כרך ב עמ' שלג), מסופר על הצדיק ר' חיים תודרוס, על ידי הרב דן אלון מחבר, שבאחד הימים הגיע הרב לשוק מחנה יהודה, נעמד בסמטה, והחל לבכות ולדפוק בחוזקה בידיו וברגליו. העוברים והשבים לא הבינו מה אירע עמו. לאחר זמן מה יצא משם ואמר: לא הצלחנו לבטל את הגזרה. ולמחרת היום באותו מקום בדיוק היה פיגוע תופת קשה...

[נט]

◆ חכם עדיף מנביא בפסיקת הלכה. כי "לא בשמים היא" (דברים ל יב).
אבל באמונה, באמירת דבר השם לעם, "אמונת עתך" (ישעיהו לג ו) - נביא
עדיף (ראה למשל שמואל א פרק ח), וכל הקרוב לנביא.